

університету права. 2010. №1. С. 87 – 93.

15. Ващук Ю.О. Сутність відомчої правотворчої політики // Право і суспільство. 2014. № 6.1(2). С. 3 – 7.

16. Дудка Г.І. Делегування законодавчих повноважень //Актуальні питання держави і права. 2012. Вип. 63. С. 51 – 56.

17. Грималюк П.О. Причини неефективного використання делегованої правотворчої діяльності в Україні // Право і суспільство. 2015. № 6. Част. 3. С.8 – 14.

18. Белкін Л.М. Підзаконна правотворчість органів виконавчої влади як чинник правового нігілізму. URL: <http://intkonf.org/kand-tehn-nauk-belkin-lm-pidzakonna-pravotvorchist-organiv-vikonavchoyi-vladi-yak-chinnik-pravovogo-nigilizmu/>

19. Замотаєва Е.К. Законность подзаконного нормотворчества: проблемы и решения. URL: <https://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/141427367>

УДК 340.113

Чабур С.В.,

аспірант Класичного приватного університету

ПРИНЦИПИ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Досліджуються наукові підходи до визначення поняття та змісту принципів правотворчості. Наведена класифікація принципів правотворчості. Акцентована увага на тих принципах правотворчої політики, зміст яких недостатньо чи суперечливо розкрито в юридичній літературі.

Ключові слова: принципи правотворчості, загальні та спеціальні принципи; система принципів правотворчості, ознаки принципів правотворчості.

Исследуются научные подходы к определению понятия и содержания принципов правотворчества. Приведена классификация принципов правотворчества. Обращено внимание на те принципы правотворческой политики, содержание которых недостаточно или противоречиво раскрыто в юридической литературе.

Ключевые слова: принципы правотворчества, общие и специальные принципы, система принципов правотворчества, признаки принципов правотворчества.

The scientific approaches to the definition of the content and principles of law-making are studied. The classification of the principles of law-making is presented. The attention is focused on the principles of legislative policy, meaning that insufficient or contradictory disclosed in the legal literature.

Keywords: law-making principles, general and special principles, system of law-making principles, the signs of law-making principles.

Постановка проблеми. Правотворчість є однією з найважливіших форм діяльності будь-якої держави. В сучасний період розвитку суспільства і держави питання вдосконалення правотворчої діяльності набули визначального значення. І тому не випадково ця проблема обговорюється не лише у правничій науковій літературі, а і у періодиці. Сьогодні акценти з проблем правозастосування зміщуються до проблем правотворчості. І це має сенс, оскільки набагато простіше не припуститися недоліків при розробці та прийнятті закону, ніж виправляти їх після набуття законом чинності та застосування його норм на практиці [1, с. 35].

У довідковій літературі принципи визначаються основні, вихідні положення будь-якої наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку тощо [2, с. 941]; під принципами у правотворчій діяльності розуміються положення та ідеї, які покладені в основу всієї правотворчості, є невід'ємними від неї та забезпечують її ефективність. До основних ознак принципів права відносять: 1) ідеї, положення, установки, вимоги; 2) не всі, а основоположні, фундаментальні ідеї та керівні правила; 3) загальність принципів права, тобто їх поширеність на невизначене коло суб'єктів і заздалегідь невстановлені відносини; 4) їх здатність концентрованим чином виражати сутність права як продукту духовної діяльності; 5) їх зумовленість потребами розвитку держави, суспільства, втілення демократичних і гуманістичних традицій права,

відзеркалення історичної спадкоємності права. Принципи права виражають спрямованість правового регулювання і поширюються на всіх суб'єктів права [3, с. 80].

Водночас, вагоме значення місця і ролі принципів правотворчості у системі права не зумовило однотайного визначення їх системи, в юридичній літературі немає єдиного підходу щодо їх сутності та змісту. Зазначене актуалізує необхідність дослідження даної проблематики.

Аналіз дослідження даної проблеми. Поняття та зміст принципів правотворчості визначають українські (С. Марцеляк, О. Скакун, В. Плавич, С. Погрібняк, С. Чеботарьов, Р. Ященко) та зарубіжні (А. Венгеров, С. Дробязко, С. Зубанова, І. Кушнір, А. Мазуренко, С. Синюков) науковці. Найбільш дослідженими є ті принципи правотворчості, які є загальними і традиційно визначаються більшістю науковців з більшою чи меншою повнотою. Водночас, все більша увага звертається на ті принципи, які дозволяють підвищити ефективність правотворчості, а саме: принцип зв'язку з правозастосовною практикою, принцип виконуваності, принцип технічної досконалості, принцип логічної збалансованості норм права, принцип випереджаючого реагування правотворчої політики, принцип достатньої мотивованості норм права та інші.

Мета даної статті полягає в аналізі системи принципів правотворчості, зазначенні тих принципів, які, на думку автора, поряд із застосуванням інших принципів, здатні посилити результативність правотворчості.

Виклад основного матеріалу. В юридичній літературі наводиться різний перелік принципів правотворчості та звертається увага на їх дію у системі, під якою розуміють «... сукупність усталених логіко-юридичних та інших зв'язків між основоположними ідеями та засадами, які визначають форму та спрямованість правотворчої діяльності» [4]. Принципи правотворчої діяльності наводяться як загальним переліком, так і класифікуються. Так, О. Скакун називає і загальні принципи правотворчості (гуманізм, демократизм, гласність, законність, науковість, системність), і спеціальні (оперативність, поєднання динамізму і стабільності, плановість, старанність і скрупульозність підготовки нормативно-правових актів,

професіоналізм, техніко-юридична досконалість, урахування досвіду місцевого значення) [5, с. 296]. В. Плавич поділяє усі принципи правотворчості на дві групи: 1) основні засадничі принципи, на яких засновується правотворча діяльність в цілому незалежно від її виду, суб'єктів та сфери регулювання (верховенство права, демократизм, законність, гуманізм, науковість, професіоналізм; 2) допоміжні (другорядні), які можуть слугувати основою правотворчої діяльності для конкретного виду даної діяльності, специфіки відповідної галузі регулювання суспільних відносин (це принципи історизму, оперативності, гласності, системності, технічної досконалості, стабільності тощо) [6, с. 83].

Досить широкий перелік принципів правотворчості наводить білоруський дослідник С. Дробязко. Це: 1) юридичне закріплення системи суб'єктів правотворчості; 2) демократична участь суб'єктів правотворчості у розробці проектів джерел права; 3) забезпечення у підготовлених проектах відповідності їх змісту принципам права (морально-правовим, політико-правовим, економіко-правовим, еколого-правовим і власне правовим); 4) безперервність функціонування суб'єктів правотворчості; 5) науково-практична обґрунтованість необхідності підготовки конкретних проектів джерел права; 6) плюралізм у виробленні найбільш оптимальних проектів; 7) професіоналізм в якісній розробці проектів нормативно-правових джерел; 8) персоніфікованість ініціаторів-розробників проектів джерел права; 9) науково-професійна експертиза підготовлених проектів; 10) законність у правотворчості [7, с. 9].

В юридичній літературі наведені й інші принципи правотворчості; так, С. Синюков виділяє принципи наступності, національної рівності, планування і прогнозування, обґрунтованого вибору правотворчих рішень [8, с. 58]; А. Венгеров виділяє принцип виконуваності, який відображає необхідність під час підготовки законопроекту, прийняття закону з врахуванням всього переліку фінансових, кадрових, організаційних, юридичних умов, наявність яких дозволить нормативно-правовому акту бути реалізованим, причому одним із важливих юридичних умов виконання закону є одночасна підготовка необхідних підзаконних актів, змін і доповнень до

інших законів [9]. Зауважимо, що зазначений принцип наводить більшість російських правників та окремі українські дослідники. Так, аналогічну позицію займають Г. Волинка [10], О. Зайчук та М. Оніщенко [11].

Правниками підкреслюється також роль та значення принципу міжнародного пріоритету [6, с. 85], принципу технічної досконалості, який реалізується за допомогою системи правил та засобів, які складають законодавчу техніку [12, с. 25], принципу відображення суспільної думки та принцип концептуальності правотворчої політики [13, с. 32-32], принципу випереджаючого реагування правотворчої політики [14, с. 7], принципу компетентної адекватності нормативно-правових установ, принципу достатньої мотивованості норм права, принципу логічної збалансованості норм права, принципу забезпечення дієвості норм права [15, с. 60]. Зауважимо, що лише окремі із зазначених принципів детально аналізуються (зокрема, принцип міжнародного пріоритету), більшість – лише наводяться, проте не визначаються повною мірою.

Окрім того, на наш погляд, виділення зазначених принципів є надто деталізованим і недостатньо оптимальним. Зокрема, принцип дотримання юридичної техніки може включати і принцип технічної досконалості, і принцип логічної збалансованості норм права, і принцип достатньої мотивованості норм права. Юридична техніка є сукупністю методів, засобів і прийомів, які використовуються відповідно до правових вимог при створенні нормативно-правових актів для забезпечення їх досконалості. Вона включає офіційну законодавчу термінологію; юридичні конструкції (надають змісту нормативно-правового акта логічної довершеності, послідовного, концентрованого викладу правового матеріалу), законодавчі презумпції, юридичні фікції, юридичну стилістику та інше; за допомогою її засобів і прийомів досягається ефективність нормативно-правових актів. Принцип дотримання юридичної техніки є одним із основних принципів правотворчості, його застосування вирішує досягнення дієвості правотворчості.

Зауважимо, що один і той же принцип по-різному проявляється у галузях права. Так, С.С. Чеботарьов вказує, що

реалізація принципу гуманізму дозволяє перетворити кримінальне право з репресивного інструменту на інструмент профілактики та попередження злочинності та підвищити загальну ефективність боротьби з нею. Принцип гуманізму у кримінальному праві проявляється у застосуванні максимально м'яких форм кримінально-правового впливу з метою забезпечення не стільки покарання, скільки перевиховання правопорушника. У кримінально-виконавчому праві принцип гуманізму знаходить своє втілення у такому підході до застосування кримінальних санкцій, що забезпечує не тільки і не стільки покарання злочинця, скільки його виправлення та ресоціалізацію, тобто повернення у суспільство як повноцінного індивіда. Водночас у системі приватного права принцип гуманізму виступає інструментом для практичної реалізації фізичними та юридичними особами своїх прав, свобод та законних інтересів; проявляється у таких напрямках його розвитку, як посилення захисту немайнових прав та становлення інституту безвинної відповідальності [16, с. 164-166].

Більшість із зазначених принципів правотворчості (законність, демократизм, науковість, професіоналізм, гласність, наступність, оперативність, системність та деякі інші) вже достатньо досліджені в юридичній літературі, зокрема у працях С. Глазунової, О. Дашковської, М. Колесникова, А. Мазуренка, С. Синюкова, В. Плавича, Р. Яценко та інших. Звернемо увагу лише на окремі аспекти вираження та реалізації принципів правотворчої політики, які недостатньо чи суперечливо розкриті в юридичній літературі.

Тільки окремими науковцями наводиться такий принцип правотворчої політики, як принцип верховенства права, який загалом достатньо, ґрунтовно досліджений такими науковцями, як А. Засць, М. Козюбра, П. Рабінович, О. Скрипнюк, Ю. Тодика, М. Цвік та іншими. Принцип верховенства права є одним із фундаментальних принципів правотворчості, визначає її зміст та загальну спрямованість; означає, що правотворча діяльність органів державної влади повинна ґрунтуватися, насамперед, на конституційних положеннях та нормах інших законів України; посадові особи у своїй правозастосовній діяльності повинні враховувати ієрархію нормативно-правових

актів.

Формальний аспект принципу верховенства права означає, що держава має діяти згідно з правом та підпадати під його дію, а матеріальний (органічний) аспект полягає у тому, що існують доволі чіткі стандарти, які визначають сутність позитивного права. Цими стандартами є, насамперед, основні права людини і принципи природного права [17, с. 30].

Виходячи з того, що принцип гуманізму у праві означає юридичне визнання вищою цінністю людської особистості, проголошення та захист її прав, свобод та забезпечення гарантій їх реалізації, варто зазначити, що принцип гуманізму реалізується в двох основних аспектах: 1) затвердження гуманістичних засад права; 2) захист гуманістичних засад права. Також цей принцип спрямований на захист громадян від протиправних дій, виховання особистості в дусі поваги до моральних цінностей, поваги до людини.

Принцип випереджаючого реагування правотворчої політики тісно пов'язаний з принципом відображення реального стану розвитку суспільних відносин. На початкових етапах правотворчості, пов'язаних із виявленням нагальної потреби та необхідності регулювання тієї чи іншої суспільної сфери, законодавець повинен отримати повну та усесторонню інформацію про ті соціальні проблеми, які потребують оперативного правового реагування. Лише за постійного соціально-правового моніторингу, який має прогностичну направленість, законодавець в змозі своєчасно прийняти правове рішення, здатне передбачити чи пом'якшити соціальну напругу у суспільстві [14, с. 7].

Розкриваючи зміст принципу професіоналізму, не всі науковці відмічають недостатність у депутатів та їх консультантів відповідної юридичної підготовки, в окремих випадках – відсутність взагалі вищої освіти. Недостатність досвіду правотворчої діяльності не дозволяє законодавчому корпусу відібрати оптимальний варіант законопроекту, оцінити його ефективність, внести слушні пропозиції щодо удосконалення проекту. На наш погляд, в сучасних умовах розвитку законодавства актуалізується проблема відповідальності законодавчого органу (народних депутатів) за

якість прийнятих законів.

Варто зазначити, що на відомчому та місцевому рівнях принцип технічної досконалості нормативно-правових актів (забезпечення юридичної техніки) не діє у повному обсязі, для цього у розробників проектів нормативно-правових актів немає належних юридичних знань та досвіду. В юридичній літературі неодноразово вказувалося на недоліки нормативних актів такого рівня, як дублювання законодавчих норм, наявність декларативних норм та правових колізій, невиправдане розширення змісту, закріплення суто місцевих інтересів без врахування загальнодержавних, недотримання вимог нормопроектальної техніки, на складну мову, використання неюридичних термінів, неточність формулювань, їх видання з перевищенням компетенції тощо.

Ефективності реалізації нормативно-правових актів буде сприяти врахування під час правотворчої діяльності принципу зв'язку з правозастосовною практикою, що дозволить суб'єкту правотворення оцінювати дієвість правових рішень, коригувати свою діяльність із врахуванням виявлених практикою правотворчих помилок.

Науковцями вказується, що поряд із загальними принципами в окремих сферах і галузях права діють спеціальні принципи. У правотворчості органів МВС України такими визначаються субординація і єдиноначальність [18, с. 23].

У правотворчій діяльності місцевих державних адміністрацій – принцип поєднання динамізму та стабільності; принцип оперативності, принцип планування та прогнозування, принцип професіоналізму, принцип поєднання державних і місцевих інтересів, принцип ефективності та послідовності, принцип фінансової і матеріальної забезпеченості, принцип інформаційно-правового забезпечення правотворчих рішень, принцип врахування соціальної, історичної або іншої специфіки регіону [19, с. 69-71].

Спеціальними принципами національної правотворчості називаються: 1) принцип врахування національних інтересів; 2) принцип досконалості та лаконічності викладу нормативно-правових актів; 3) принцип врахування досвіду іноземних держав у процесі формування національного законодавства; 4)

принцип врахування закономірностей політичного і соціально-економічного стану на момент прийняття нормативно-правового акта; 5) принцип результативності; 6) принцип відповідальності за створення нормативно-правового акта [20, с. 90-92].

Свою специфіку мають принципи міжнародної правотворчості: принцип дотримання конституційної процедури укладення міжнародних угод, принцип відкритості міжнародного правотворчого процесу, принцип міжнародної законності, принцип рівноправності чи юридичної рівності, принцип укладання міжнародних актів належними суб'єктами та їхніми повноважними представниками та деякі інші [21, с. 90-95].

В юридичній літературі вірно зазначається, що принципам нормотворчості притаманний системний характер, який прослідковується як між окремими принципами всередині групи, так і між самими групами принципів; систему таких принципів утворюють: загальні, спеціальні та змістовно-спеціальні принципи [22, с. 68].

Висновки. Розглядаючи принципи правотворчості, можна констатувати, що остаточно система таких принципів ще не склалася. Це зумовлюється багатьма обставинами, насамперед складністю і різнобічною спрямованістю правотворчого процесу, значною кількістю вихідних засад, які йому притаманні. Достатньо дослідженими є такі принципи правотворчості, як законність, демократизм, науковість, професіоналізм, гласність, наступність, оперативність, системність та деякі інші. Водночас актуалізується дослідження принципів виконуваності, дотримання юридичної техніки, випереджаючого реагування правотворчої політики, відображення суспільної думки та концептуальності правотворчої політики.

Література:

1. Корнев В.Н. Правотворчество, правоприменение и содержание права // Научные ведомости. 2008. № 8 (48). С. 35-42.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач і головн. ред. В. Т. Бусел. – К. – Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с.
3. Марцеляк С.М. Поняття та соціальне призначення

принципів у праві // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2013. Вип. 22. Ч. II. Т. I. С. 77–80.

4. Ященко Р.Я. Система принципів правотворчої діяльності та їх законодавче забезпечення. URL: <http://radnuk.info/statti/228-konst-pravo/3504-2010-01-22-23-48-22>

5. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс): підручник. – Х.: Еспада, 2006. 776 с.

6. Плавич В.П., Плавич С.В. Засадничі принципи правотворчої діяльності як основа її ефективності // Альманах права. Свобода, рівність та гідність особи в правовій теорії та юридичній практиці. Вип. 4. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2013. С. 83–87.

7. Дробязко С.Г. Правообразование, правотворчество, правоуправление, их субъекты и принципы // Право и демократия: сб. науч. тр. – Минск : БГУ, 2003. Вып. 14. С. 15–34.

8. Синоков С.В. Механизм правотворчества: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Саратов, 2012. 241 с.

9. Венгеров А.Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. 3-е изд. – М.: Юриспруденция, 2000. 528 с.

10. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навч. посіб. 2-ге видання, стереотипне. – Київ, 2006. 235с.

11. Теорія держави і права. Академічний курс. Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К: Юрінком Інтер. 2006. 688 с.

12. Ващук Ю.О. Особливість принципів правотворчості органів МВС України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Серія Право. Вип.24. Т. 1. С. 22 – 26.

13. Правотворческая политика в современной России. Курс лекций. 2-е издание / Под ред. засл. деят. науки РФ, докт. юрид. наук, проф. А.В. Малько. URL: <https://www.litres.ru/kollektiv-avtorov-9876564/pravotvorcheskaya-politika-v-sovremennoy-rossii-kurs-lekciy-2-e-izdanie/chitat-onlayn/>

14. Мазуренко А.П., Колесник С.А. К вопросу о принципах правотворческой политики // Мир юридической науки. 2016. № 3. С. 5 – 9.

15. Законотворчество в Российской Федерации: науч.-практ. и учеб. пособие / под ред. А.С. Пиголкина; Ин-т законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ. – М., 2000.

16. Чеботарьов С.С. Гуманізація правового регулювання в Україні: основні напрямки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Запоріжжя, 2016. 219 с.

17. Погрібняк С. Принцип верховенства права: деякі теоретичні проблеми // Вісник Академії правових наук України. 2006. № 1(44). С. 26 – 36.

18. Ващук Ю.О. Особливість принципів правотворчості органів МВС України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Серія Право. Вип. 24. Т. 1. С. 22-26.

19. Глущенко Ю.М. Принципи правотворчої діяльності місцевих державних адміністрацій // Форум права. 2008. №8. С. 66-72.

20. Чаплюк О.І. Загальні та спеціальні принципи національної правотворчості: поняття, значення та види // Часопис Київського університету права. 2010. №1. С. 87-93.

21. Нігрєєва О.О. Про принципи міжнародної правотворчості // Вісник ОНУ ім. І.І.Мечникова. Правознавство. 2013. Т.18. Вип. 2. С. 63-95.

22. Шаган О.В. Система принципів нормотворчості // Право. Науково-інформаційний вісник. 2014. № 9. С. 64-68.